

Agressie en geweld; Weten wat helpt

Een overzichtsstudie van preventieve interventies
tegen geweld in de openbare ruimte

S.A. Onrust
P.A.M. Speetjens
M. Melchers
J.E.E. Verdurmen

Agressie en geweld; Weten wat helpt

Een overzichtsstudie van preventieve interventies
tegen geweld in de openbare ruimte

Colofon

Projectleiding

Dr. J.E.E. Verdurmen

Auteurs

Dr. S. A. Onrust

Drs. P.A.M. Speetjens

M. Melchers, MSc

Dr. J.E.E. Verdurmen

Begeleidingscommissie

Prof. dr. K. Wittebrood, SCP / UvA (voorzitter)

Dr. M. van Ooyen-Houben, WODC (opdrachtgever)

Dr. L. van der Knaap, INTERVICT

Dr. G. Weijters, WODC

Ir. P. Looman, Ministerie van Veiligheid en Justitie

A. van der Horst, Ministerie van Veiligheid en Justitie

Drs. S.A. Lotens, Ministerie van Veiligheid en Justitie

F. van Randwijck, Ministerie van Veiligheid en Justitie

Productiebegeleiding

J. Staal

Omslagontwerp en productie

Ladenius Communicatie

Beeld

www.istockphoto.com

Personen afgebeeld op de omslag van deze uitgave zijn modellen en hebben geen relatie tot het onderwerp van deze uitgave of ieder onderwerp binnen het onderzoeksdomein van Trimbos-instituut.

Deze publicatie is mogelijk gemaakt door financiering van het WODC.

Marianne van Ooyen-Houben begeleidde de totstandkoming.

ISBN: 978-90-5253-702-3

Deze uitgave is te bestellen via www.trimbos.nl/webwinkel met artikelnummer AF1037.

Het rapport is te downloaden via www.wodc.nl

Trimbos-instituut

Da Costakade 45

Postbus 725

3500 AS Utrecht

T: 030-2971100

F: 030-2971111

www.trimbos.nl

© WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie. Auteursrechten voorbehouden.

Samenvatting

Voor een succesvolle preventie van geweldpleging door risicogroepen is het noodzakelijk inzicht te krijgen in welke interventies wel en welke niet werken. Het onderzoeksrapport dat u voor zich heeft, geeft een state-of-the-art overzicht van (onderzoek naar) interventies voor risicogroepen van agressie en/of geweldpleging in de openbare en semi-publieke ruimten.

Onder *risicogroepen* worden individuen en groepen van individuen, zoals schoolklassen of wijkbewoners, verstaan die een verhoogd risico lopen op het plegen van agressie of geweld. Met het *publieke domein* wordt de openbare ruimte bedoeld die voor iedereen toegankelijk is. Onder het *semi-publieke domein* worden gelegenheden verstaan die publiekelijk toegankelijk zijn maar bijvoorbeeld alleen op afspraak of met een toegangkaartje toegankelijk zijn of waar de eigenaar of toezichthouder het recht heeft iemand de toegang te ontzeggen.

De doelstelling van het voorliggend onderzoek is driedelig.

1. In de eerste plaats heeft dit onderzoek als doel inzicht te bieden in het beschikbare aanbod van effectieve, veelbelovende, niet-effectieve en contraproductieve preventieve interventies voor risicogroepen van geweldpleging in Nederland en in het buitenland.
2. Het tweede doel van het onderzoek betreft het in kaart brengen van de omstandigheden die bijdragen aan de gewenste of ongewenste effecten van deze interventies.
3. Het laatste doel van dit onderzoek is het bieden van inzicht in de bruikbaarheid van effectieve en veelbelovende preventieve interventies in de Nederlandse praktijk. Om deze reden zijn de resultaten uit het literatuuronderzoek voorgelegd aan verschillende experts.

In deze studie wordt een onderscheid gemaakt in 4 typen interventies: interventies die plaatsvinden binnen de context van de *school*, interventies die gericht zijn op het *individu*, interventies die uitgevoerd worden in de context van een *wijk* en zogenaamde *multi-componenten* interventies, waarin interventies zijn opgenomen die zich richten op meerdere contexten.

Methode

Dit onderzoek naar interventies ter preventie van agressie en geweld door risicogroepen is gebaseerd op de voorgaande studie van Van der Knaap en collega's uit 2006. Zij hebben –in overeenstemming met goed wetenschappelijk gebruik- de onderzoeksmethode van de Campbell Collaboration gevolgd (Petrosino e.a., 2001). Ook de voorliggende studie heeft deze richtlijnen zo veel mogelijk gevolgd. Geselecteerd zijn effectstudies met minimaal een nul- en nameting bij een experimentele en een vergelijkbare controlegroep. Andere studies zijn gebruikt ter ondersteuning. De in deze studie betrokken publicaties zijn verzameld door middel van zoekopdrachten in verschillende (inter)nationale databases. Vervolgens is in 3 fases een selectie gemaakt van de voor het onderzoek relevante literatuur.

1. In de eerste selectie werd op basis van de titel en samenvatting door twee onderzoekers onafhankelijk van elkaar beoordeeld of het een interventie betrof die gericht was

- op preventie van agressie of geweld bij een risicogroep in het (semi)publieke domein. De geselecteerde studies zijn vervolgens opgevraagd voor verdere beoordeling.
2. In de tweede fase van literatuurselectie werd de bovenstaande beoordeling herhaald op basis van de informatie in de publicatie. De informatie werd per studie beschreven in een classificatietabel en er werd aangegeven of een publicatie voldeed aan de inclusiecriteria.
 3. De derde fase bestond ten slotte uit het lezen van iedere geselecteerde studie (n=61) en het invullen van evidence tabellen. Hierin werd indien beschikbaar informatie opgenomen over selectiecriteria, contra-indicaties en omstandigheden waaronder de interventies werkzaam zijn. Tevens is informatie opgenomen over de uitkomsten van het onderzoek en de beoordeling van de methodologische kwaliteit van de studie. Alle evidence tabellen zijn vervolgens door een andere onderzoeker gecontroleerd.

Aan de hand van de informatie uit de 61 publicaties die in dit onderzoek zijn betrokken, zijn de beschreven interventies vervolgens ingedeeld in zeven categorieën: (1) effectief, (2) veelbelovend, (3) mogelijk niet effectief, (4) niet effectief, (5) mogelijk contraproductief, (6) contraproductief en (7) uitspraken over effectiviteit niet mogelijk.

Deze indeling was gebaseerd op het onderzoeksdesign waarmee de interventie werd onderzocht, de kwaliteit van de studies, de uitkomst van de studie en het aantal studies dat deze uitkomst liet zien. De resultaten werden vervolgens per type interventie (school, individueel, wijk en multi-componenten) beschreven in het rapport. Bij de eindconclusies zijn ook resultaten van meta-analyses, die niet bij de aanvankelijke selectie hoorden maar wel relevante bewijskracht aandroegen over het onderwerp van dit onderzoek, meegewogen.

Ten slotte zijn vijf Nederlandse experts geraadpleegd met expertise binnen de verschillende settings die in voorliggende studie aan bod komen. Zij werden gevraagd een oordeel te geven over de waarde van de interventies die als effectief of veelbelovend zijn aangemerkt, voor de Nederlandse samenleving. Daarbij werd bekeken of de interventie (of een vergelijkbare) al in Nederland werd uitgevoerd, of hij toepasbaar was in de Nederlandse situatie en aansloot op de Nederlandse praktijk.

Resultaten

Effectieve interventies

Het literatuuronderzoek heeft twee effectieve interventies opgeleverd. Deze interventies zijn beide in minstens twee kwalitatief hoogwaardige studies effectief bevonden.

De eerste effectieve interventie betreft een schoolinterventie. Het schoolprogramma *Responding in Peaceful and Positive Ways (RIPP)* is een klassikaal programma voor kinderen op scholen uit achterstandswijken. In het programma wordt bewust gekozen voor de periode van transitie naar de middelbare school, aangezien dit een periode is die aan veel veranderingen onderhevig is. Deze periode lijkt bovendien gepaard te gaan met een toename van agressie en geweld. RIPP maakt gebruik van deze kritische periode door de kinderen attitudes aan te reiken die minder gunstig zijn ten opzichte van geweld. Daarnaast worden vaardigheden aangereikt die een niet-gewelddadige oplossing van conflicten ondersteunen.

Uit de expertraadpleging kwam naar voren dat er in Nederland twee schoolinterventies worden aangeboden die in meer of mindere mate vergelijkbaar zijn met RIPP. Het eerste

programma, *Taakspel*, is bedoeld voor een jongere doelgroep. Het tweede programma, *Baas in eigen Soap*, richt zich op dezelfde levensfase (overgang naar de middelbare school). De effecten van Taakspel zijn inmiddels in kwalitatief hoogstaand onderzoek aangetoond. Naar Baas in eigen Soap loopt op dit moment een pilot-onderzoek.

De tweede effectieve interventie ter preventie van agressief of gewelddadig gedrag betreft een wijkinterventie. Het *Problem Oriented Policing* programma richt zich specifiek op wijken waar veel criminaliteit voorkomt. In deze wijken wordt een interventiepakket uitgevoerd waarbij enerzijds de omgeving wordt verbeterd, bijvoorbeeld door het aanbrengen van straatverlichting, en anderzijds strenger wordt ingezet op ordehandhaving. Daarnaast wordt aandacht besteed aan beschermende factoren zoals verbetering van recreatiemogelijkheden en het bevorderen van de samenwerking tussen voorzieningen en instanties. Per wijk wordt een interventiepakket op maat samengesteld.

De geraadpleegde experts gaven aan geen vergelijkbaar programma in Nederland te kennen. Ook is er geen vergelijkbare interventie beschreven in de databank effectieve jeugdinterventies. Enigszins vergelijkbaar lijkt de wel in Nederland toegepaste *Hotspot* aanpak.

Veelbelovende interventies

Naast de twee effectieve interventies heeft dit literatuuronderzoek een groot aantal veelbelovende interventies opgeleverd. Bij deze interventies werd in één kwalitatief goede tot redelijke studie een positief effect gevonden op agressie of geweld, maar dit effect is tot op heden nog niet een andere studie gerepliceerd.

Het betreft het *Social Development Curriculum (SDC)* uit het *Aban Aya Youth Project*. Dit is net als het RIPP programma gericht op kinderen in de leeftijd van 10 – 13 jaar op scholen in achterstandswijken en bestaat uit meerdere jaargangen. Anders dan het RIPP programma, is SDC speciaal ontwikkeld voor Afrikaans-Amerikaanse jongeren. Hoewel dit schoolprogramma op zichzelf effectief lijkt in het terugdringen van gewelddadig gedrag, zijn er binnen het Aban Aya Youth Project aanvullende componenten ontwikkeld die het effect van het schoolprogramma lijken te versterken (de *School Community Intervention*). Deze aanvullende componenten bestaan uit een opvoedingsondersteuningsprogramma voor de ouders en een wijkprogramma.

Er is volgens de experts in Nederland geen interventie beschikbaar die lijkt op het schoolprogramma SDC. Wel wordt in Nederland een programma uitgevoerd dat overeenkomsten vertoont met de multi-componenten interventie SDC, het integrale empowermentprogramma *POWER*. Dit programma wordt op dit moment op effectiviteit onderzocht in de Nederlandse praktijk.

Een ander type veelbelovende interventie ter preventie van agressie en geweld richt zich specifiek op kinderen en jongeren met gedragsproblemen. Dit type interventie betreft een intensieve training van sociale en probleemoplossende vaardigheden volgens de principes van de cognitieve gedragstherapie. In deze review zijn drie verschillende interventies beschreven die positieve resultaten lijken te bereiken: de schoolinterventies *Aggression Replacement Training (ART)* en *Coping Power* en de individuele interventie *Social Cognitive Intervention* programma. Alle drie deze interventies worden aangeboden in kleine groepjes.

Nederland kent een groot aantal interventies voor kinderen met gedragsproblemen. ART wordt onder de naam *Agressie Regulatie Training* onderzocht op pilotscholen in drie regio's; Coping Power wordt in Nederland aangeboden onder de naam *Minder Boos en*

Opstandig en is reeds op effect onderzocht. De Social Cognitive Intervention betreft de Nederlandse interventie *Zelfcontrole*, waarvoor positieve effecten zijn gevonden in de Nederlandse praktijk. Op dit moment wordt bovendien een aanpassing van *Zelfcontrole* onderzocht binnen de schoolsetting.

Een volgend type interventie dat veelbelovend lijkt is het mentorprogramma. Zowel bij de veelbelovende schoolinterventies (*School-based violence prevention model*) als bij de veelbelovende individuele interventies (*Mentor-implemented violence prevention intervention, Big Brothers Big Sisters, Mentoring Program, Caught in the Crossfire en Early Community-Based intervention*) worden mentorprogramma's beschreven, en ook in veelbelovende wijk- en multi-componenten interventies (*Communities That Care*) wordt het contact met een mentor ingezet als mogelijk effectieve component. Hoewel de verschillende mentorprogramma's onderling verschillen in setting, standaardisatie en intensiteit, is de insteek in alle gevallen de risicojongeren te voorzien van een positief rolmodel waaraan de jongere zich kan spiegelen.

In Nederland wordt in veel mindere mate gebruik gemaakt van mentorprogramma's. *Big Brothers Big Sisters* wordt ook in Nederland aangeboden in Rotterdam, maar is nooit op effect onderzocht. Andere gestandaardiseerde mentorprogramma's waren bij de experts niet bekend. De multi-componenten interventie *Communities that Care*, waarin gebruik wordt gemaakt van mentorcontacten, wordt wel in Nederland uitgevoerd en op dit moment op effect onderzocht.

Naast veelbelovende interventies die zich richten op jongeren, zijn er ook verschillende veelbelovende interventies die zich in de eerste plaats richten op de ouders van risicojongeren. In het *Nurse Home Visitation* programma worden (aanstaande) risicomoeders ondersteund door middel van een serie huisbezoeken van een verpleegkundige. De interventie *Primary-care based intervention on violent behavior and injury* combineert telefonische opvoedondersteuning met een systematische screening op psychische problemen bij betreding van de wachtkamer van de huisarts. Ook de focus van het *Guiding Responsibility and Expectations in Adolescents Today and Tomorrow (GREAT) Families Program* ligt op het bieden van opvoedondersteuning.

Het *Nurse Home Visitation* project wordt in Nederland aangeboden onder de naam *Voorzorg* en wordt op dit moment op effectiviteit onderzocht. De *primary-care based intervention on violent behavior and injury* vertoont volgens de experts duidelijke overeenkomsten met *SPRINT* uit de gemeente Amsterdam. De effecten van dit programma worden op dit moment in Nederland onderzocht. Nederland kent ook een groot aantal ouderprogramma's en gezinsinterventies. Deze programma's vertonen enige overeenkomsten met het *GREAT Families* program, maar zijn slechts beperkt vergelijkbaar.

De combinatie van een sociale vaardigheidstraining voor kinderen met gedragsproblemen en opvoedingsondersteuning voor de ouders lijkt ook positieve resultaten te bereiken. Voorbeelden van veelbelovende interventies die gebaseerd zijn op deze combinatie zijn de eerder beschreven *School Community Intervention* uit het *Aban Aya Youth Project*, het *Drug Abuse Resistance Education Plus* programma en de *Bi-modal Preventive Intervention*. In sommige gevallen lijkt de oudercomponent de effecten van de vaardigheidstraining voor de kinderen te versterken (*School Community Intervention* en *Drug Abuse Resistance Education Plus*), in andere gevallen, zoals bij *Coping Power*, lijkt dit niet het geval.

De combinatie van sociale vaardigheidstraining en opvoedingsondersteuning wordt ook vaak in Nederland toegepast. De *School Community Intervention* vertoont veel overeen-

komsten met het Nederlandse programma *POWER* en *Coping Power* wordt in Nederland aangeboden onder de naam *Minder Boos en Opstandig*.

Andere veelbelovende combinaties van interventies zijn vaak gebaseerd op maatwerk. Bij dit type interventie wordt eerst een zorgvuldige analyse gemaakt van de situatie, waarna een weloverwogen interventiepakket wordt ingezet gericht op een duurzame verbetering van de balans tussen beschermende en risicofactoren. Voorbeelden van dit type interventie zijn *Communities That Care*, *Community Policing*.

Ook in Nederland wordt gewerkt met een wijkgerichte integrale aanpak. *Communities that Care* wordt in Nederland toegepast en op dit moment op effectiviteit onderzocht binnen de Nederlandse situatie. *Community Policing* was niet bekend bij de experts. Wel kent Nederland verschillende andere interventies met vergelijkbare uitgangspunten als *Community Policing: Heel de Buurt*, *Thuis op straat*, *Buurtcoach* en *Marokkaanse buurtvaders*.

Tot slot zijn in deze review enkele veelbelovende interventies aan het licht gekomen die specifiek gericht zijn op uitgaansgelegenheden, *Safer Bars* en *Targeting Alcohol-Related Street Crime (TASC)*. *Safer Bars* bestaat uit het bieden van ondersteuning bij het verbeteren van de omgevingsfactoren bij een bepaalde uitgaansgelegenheid en een training voor barpersoneel en management. *TASC* is breder opgezet, maar maakt onder andere gebruik van een training voor deurpersoneel. *Safer Bars* wordt in Nederland uitgevoerd onder de naam *Bar Veilig*. De effecten van deze interventie in de Nederlandse praktijk zijn nog niet onderzocht.

(Mogelijk) niet effectieve of contraproductieve interventies

Twee van de beschreven schoolprogramma's lijken niet effectief te zijn in het voorkomen of verminderen van agressie en geweld: *Drug Abuse Resistance Education (DARE)* en *Building Resiliency And Vocational Excellence (BRAVE)*. *DARE* bestaat uit 10 klassikale lessen door een politieagent gericht op assertiviteit en goed burgerschap. *BRAVE* bestaat uit klassikale lessen in weerbaarheid en het stellen van doelen, intervisie en de mogelijkheid contact te hebben met een mentor. De geraadpleegde experts gaven aan dat beide schoolprogramma's sterke overeenkomsten vertonen met het in Nederland aangeboden *Schooladoptieprogramma Doe effe Normaal*. Er is geen effectonderzoek beschikbaar naar de effecten van deze interventie in Nederland.

Naast bovengenoemde schoolinterventies verdient de wijkinterventie *Cameratoezicht* ook enige aandacht. Hoewel in deze studie geen studies zijn geïnccludeerd met een onderzoeksofzet van voldoende kwaliteit om uitspraken te kunnen doen over de effecten van cameratoezicht, zijn er verschillende (overzicht)studies beschikbaar waaruit kan worden afgeleid dat cameratoezicht niet effectief is in het voorkomen van agressie en geweld in de (semi-)publieke ruimte (Van der Knaap e.a., 2006; Van Noije & Wittebrood, 2008; Welsh & Farrington, 2008).

Er zijn tot slot enkele interventies geïdentificeerd die mogelijk contraproductief werken. Dit zijn het *Guiding Responsibility and Expectations in Adolescents Today and Tomorrow (GREAT)* schoolprogramma, het *Self-Sufficiency Project* en het *Adolescent Transition Program (ATP)*. Het *Self-Sufficiency Project* bestaat uit het bieden van een financiële toelage voor alleenstaande ouders op het moment dat zij een baan vinden om deze ouders te stimuleren om betaald werk te zoeken. Het *Adolescent Transition Program (ATP)*, bestaat uit een groepscursus voor antisociale en delinquente jongeren (in de leeftijd van 11 – 14

jaar) in combinatie met opvoedingsondersteuning voor hun ouders. De experts gaven aan dat geen van deze mogelijk contraproductieve programma's in Nederland worden aangeboden.

Omstandigheden die bijdragen aan gewenste of ongewenste effecten

Uit het literatuuronderzoek komen enkele omstandigheden naar voren die mogelijk van invloed zijn op het behaalde effect van de interventies. Deze omstandigheden zijn: 1) de hoeveelheid informatie die gegeven wordt in een interventie; 2) de inclusie van hoogrisicogroepen; 3) het gebruik van cognitieve herstructurering; 4) de leeftijd van de jongeren aan wie een interventie wordt aangeboden; 5) het geslacht van de jongeren; 6) de grootte van de groep waaraan een groepsinterventie wordt aangeboden; 7) de combinatie van verschillende methodieken. Doordat in de geïncludeerde studies slechts beperkt aandacht wordt besteed aan omstandigheden die van invloed zijn op de bereikte resultaten, vormen de hierboven genoemde voorbeelden slechts hypothesen. Meer onderzoek is nodig om duidelijke uitspraken te kunnen doen.

Conclusies

Het voorliggend onderzoek heeft twee bewezen effectieve interventies en een groot aantal veelbelovende interventies opgeleverd ter preventie van agressief en gewelddadig gedrag door risicogroepen in de openbare of semipublieke ruimte. Voorafgaand aan de studie waren verschillende risicogroepen gedefinieerd: 1) kinderen waarbij op jonge leeftijd al een (antisociale) gedragsstoornis is vastgesteld; 2) Kinderen of jongeren die opgroeien in een onveilige opvoedsituatie; 3) Kinderen of jongeren die opgroeien in achterstandswijken of buurten waarin veelvuldig sprake is van openlijke geweldpleging; 4) Personen met een criminele of gewelddadige vriendengroep; 5) Personen met overmatig gebruik van alcohol en/of andere middelen. Voor de meeste van deze risicogroepen zijn meerdere interventies gevonden die op zijn minst veelbelovend zijn. De enige risicogroep waarvoor geen specifieke interventies zijn gevonden betrof de groep personen met een criminele of gewelddadige vriendengroep. Doordat veel van de hier genoemde risicogroepen overlap vertonen, verwachten wij echter dat ook deze groep met het beschikbare aanbod aan interventies bereikt zal worden.

Veel van de in het literatuuronderzoek geïdentificeerde bewezen effectieve en veelbelovende interventies worden ook in Nederland toegepast, of kennen een vergelijkbaar programma. Dit wijst er op dat het merendeel van de interventies (eventueel na aanpassing) in Nederland toepasbaar lijkt. De effecten van deze interventies zijn in Nederland echter niet of nauwelijks onderzocht. Dit maakt het lastig aanbevelingen te doen over programma's die op grote schaal uitgerold zouden moeten worden. Voor beide bewezen effectieve interventies geldt bovendien dat het Nederlandse equivalent geen exacte vertaling van het internationale programma betreft, maar een opzichzelfstaand programma dat overeenkomsten vertoont met de geïdentificeerde interventies. Op dit moment wordt in Nederland nog maar beperkt gebruik gemaakt van de inzet van gestandaardiseerde mentorprogramma's. Uitbreiding van dit aanbod lijkt kansrijk, mits gepaard met effectonderzoek.

Kwalitatief hoogwaardig effectonderzoek is noodzakelijk om de effectiviteit van het huidige aanbod van veelbelovende interventies vast te stellen. Er zijn verschillende interventies voor kinderen of jongeren die opgroeien in achterstandswijken of onveilige opvoedsituaties.

tuaties die in aanmerking zouden komen voor Nederlands effectonderzoek. Dit betreft: *de Hotspot aanpak*, *Heel de Buurt*, *Buurtcoach*, *Thuis op straat*, *Big Brothers Big Sisters* en *Bar Veilig*. Naast bovengenoemde interventies die voor nader onderzoek in aanmerking komen, worden in Nederland ook verschillende interventies aangeboden die op dit moment al worden onderzocht. Het verdient de aanbeveling de resultaten van deze studies kritisch te volgen.

Tot slot is er meer onderzoek nodig naar de omstandigheden waaronder interventies wel of niet effectief zijn. Dit geldt in het bijzonder voor interventies die groepsgewijs worden aangeboden omdat deze tot op heden tegenstrijdige effecten laten zien.

Voor een succesvolle preventieve aanpak van geweldpleging door risicogroepen is het noodzakelijk inzicht te krijgen in welke interventies wel en welke niet werken. Het onderzoeksrapport dat u voor zich heeft, geeft een state-of-the-art overzicht van (onderzoek naar) interventies voor risicogroepen van agressie en/of geweldpleging in de openbare en semi-publieke ruimten.

Deze studie toont het beschikbare aanbod van effectieve, veelbelovende, niet-effectieve en contraproductieve preventieve interventies voor risicogroepen van geweldpleging in Nederland en in het buitenland. Tevens worden de omstandigheden in kaart gebracht die bijdragen aan de gewenste of ongewenste effecten van deze interventies. En tot slot wordt inzicht gegeven in de bruikbaarheid van de effectieve en veelbelovende preventieve interventies in de Nederlandse praktijk.